

Joanna Dardzińska

(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu)

ZBRODNIA LUBIŃSKA 1982 R. W DOKUMENTACH ODDZIAŁOWEGO ARCHIWUM IPN WE WROCŁAWIU

Latem 1982 r., w drugą rocznicę podpisania porozumień sierpniowych, przez Polskę przetoczyła się fala demonstracji ludzi pracy. Strajki objęły również Lubin – stolicę zagłębia miedziowego i jednocześnie silny ośrodek „Solidarności”. Pokojowa manifestacja przerodziła się w brutalną pacyfikację społecznego sprzeciwu wobec reżimu komunistycznego. Funkcjonariusze MO, ZOMO, NOMO i ORMO wobec nieuzbrojonych demonstrantów użyli gazów łzawiących, pałek, armatek wodnych oraz broni palnej i ostrej amunicji. W trakcie wielogodzinnych walk – wskutek postrzału – zginęły trzy osoby: Michał Adamowicz, Mieczysław Poźniak i Andrzej Trajkowski, a kilkanaście zostało rannych, co u niektórych spowodowało trwałe uszczerbek na zdrowiu. Jeszcze przez trzy kolejne dni lubinianie tłumnie gromadzili się w miejscach, gdzie znaleziono ofiary milicyjnej strzelaniny. Procesy wyjaśniające okoliczności wypadków lubińskich – toczące się od 1982 r. – zakończyły się w 2013 r. W stan oskarżenia postawiono trzech funkcjonariuszy dowodzących oddziałami MO: płk. Bogdana Garusa, chor. Tadeusza Jarockiego i por. Jana Maja. Wszyscy otrzymali wyroki skazujące. Dwóch z nich odbyło zasądzoną karę pozbawienia wolności, natomiast Jan Maj, który w 1982 r. pełnił funkcję zastępcy komendanta MO w Lubinie, skutecznie unikał jej do 2019 r.¹

¹ W dniu 31 VIII 1982 r. w Lubinie odbyła się demonstracja mająca na celu wymuszenie na władzy spełnienia postulatów sierpniowych (zorganizowano ją pod hasłami: „Znieść stan wojenny”, „Uwolnić Lecha”, „Solidarność walczy”, „Wolność dla uwięzionych”). Około godz. 14.00 w pobliżu miejskiego ratusza zaczęli się zbierać uczestnicy manifestacji. W związku z tym, że akcja była planowana i nagłaśniana w niezależnych wydawnictwach i przy pomocy ulotek, SB przygotowała plan działań zabezpieczających i rozpraszających demonstrantów. Do ich pacyfikacji użyto początkowo 91 funkcjonariuszy MO, ORMO i ROMO. Około godz. 15.30 na pl. Wolności od strony kościoła wjechała karetka pogotowia ratunkowego, wokół której zebrał się tłum demonstrantów. Część z nich zaczęła układać na jezdni krzyż z przyniesionych wiązanek kwiatów z czarnymi wstążkami i śpiewać hymn państwowy, trzymając ręce ze złożonymi palcami w kształcie litery „V”. Wówczas służby porządkowe przy pomocy urządzenia nagłaśniającego zaczęły wzywać zebranych do rozejścia się i opuszczenia placu. W odpowiedzi

Okoliczności tragicznych wydarzeń lubińskich z 31 sierpnia 1982 r. można odtworzyć dzięki materiałom prokuratorsko-sądowym, które wiosną 2016 r. zostały przekazane do wrocławskiego archiwum IPN przez ich dotychczasowego dysponenta². Całość liczy 65 tomów akt zgromadzonych w latach 1982–2011. Składają się na nie przede wszystkim protokoły przesłuchań świadków i uczestników zajęć, wykazy funkcjonariuszy ZOMO biorących udział w akcji i sporządzone przez nich notatki urzędowe datowane na 31 sierpnia 1982 r., opinie biegłych z zakresu badań broni i balistyki oraz patomorfologów, fotografie z wizji lokalnych, dzienniki pracy pogotowia ratunkowego itp. Znajdują się w nich również materiały zebrane w toku prowadzonych postępowań, czyli dokumentacja wytworzona przez były aparat represji PRL. Właśnie ona ma największą wartość, ponieważ na jej podstawie można nie tylko odtworzyć przebieg zdarzenia czy metody pracy tychże służb, lecz także dostrzec sposoby manipulowania informacjami i niszczenia dowodów.

Spośród dokumentacji źródłowej niezwykle istotne znaczenie mają protokoły narad Komendy Miejskiej MO w Lubinie, plany akcji prewencyjnych przewidywanych zarówno przed działaniami rozpraszającymi, jak i po ich przeprowadzeniu. Wiele mówią zawarte w nich notatki z posiedzeń sztabu KM MO dotyczące nieumiejętnego działania ZOMO, nieuzasadnionego używania środków chemicznych oraz broni i amunicji pobieranych bez pokwitowań, a także funkcjonariuszy MO, w tym oficerów, którzy tego dnia byli pod wpływem alkoholu. Znamienny jest fakt przypominania o zachowaniu tajemnicy służbowej w celu niedopuszczenia do ustalenia personaliów funkcjonariuszy ponoszących winę za wypadki z 31 sierpnia 1982 r. oraz „wyciszenie” spraw związanych ze spożywaniem alkoholu w trakcie służby. Podjęto starania mające na celu zaspokajanie wszelkich potrzeb służb milicyjnych, ochronę ich rodzin i wypłacanie nagród. Zwrócono również uwagę, że wydarzenia w Lubinie wpłynęły na fakt zwracania legitymacji partyjnych w zakładach pracy, nastąpił wzrost negatywnych

tłum demonstrantów zaczął gwizdać oraz skandować hasła: „Znieść stan wojenny!”, „Niech żyje «Solidarność!»”, „Precz z komuną!”, „Uwolnić Wałęsę!”, „Jaruzelski zdrajca i morderca narodu!”. Służby MO podjęły z kolei decyzję o użyciu siły. Do rozproszenia tłumu użyto gazów łzawiących. Wzburzeni manifestanci zaczęli wznosić okrzyki: „Precz, Gestapo!”, „Mordercy!”. W ciągu około godziny dotychczasowa liczba funkcjonariuszy została wsparta dwoma plutonami ZOMO z Legnicy. Pokojowa manifestacja przerodziła się w brutalną akcję pacyfikacyjną. Funkcjonariusze MO, ZOMO, NOMO i ORMO wobec demonstrantów uzbrojonych w kamienie i butelki z benzyną użyli gazów łzawiących, pałek, amatek wodnych oraz ostrej amunicji. W wyniku wielogodzinnych walk zginęły trzy osoby: Michał Adamowicz, Mieczysław Poźniak i Andrzej Trajkowski, a jedenaście zostało rannych: Henryk Huzarewicz, Ireneusz Lao, Szymon Stafiniak, Andrzej Dudziak, Mirosław Kwiatkowski, Edward Wertka, Kazimierz Rusin, Henryk Tereszkiwicz, Brygida Wieczorek, Ryszard Stefanowicz, Mieczysław Chmielewski. Pomocy medycznej udzielono pięciu funkcjonariuszom. W dniach 1–3 IX 1982 r. w województwie legnickim wprowadzono godzinę milicyjną trwającą od 20.00 do 5.00. Władze nie zdecydowały się na ponowne użycie broni, ograniczono także stosowanie środków chemicznych do rozpraszania manifestantów. Więcej na temat wydarzeń z 31 VIII 1982 r. w Lubinie zob.: *A okazało się, że Lubin! 31 sierpnia–2 września 1982: pacyfikacja miasta*, red. M. Łątkowska, Warszawa 2007; J. Kordas, *Wydarzenia 31 sierpnia 1982 r. na Dolnym Śląsku. Geneza, przebieg, skutki*, Wrocław 2010; Ł. Sołtyski, *Polowanie na ludzi. Zbrodnia lubińska 31 sierpnia 1982 r.*, „Pamięć.pl” 2017, nr 7–8; *Zbrodnia Lubiąska 1982. Dokumenty*, t. 1–3, wstęp, wybór i oprac. P. Piotrowski, M. Zawadka, Lubin–Wrocław 2007–2008; S. Śnieg, *Alarm dla miasta Lubina*, Lubin 1992; P. Piotrowski, *Zbrodnia lubińska*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 8/9, s. 191–195; Ł. Kamiński, *Drogi do wolności Zagłębia Miedziowego*, Legnica 2006; „Bezpieczne przekraczanie progów sierpniowego”, *Lubin 31 sierpnia 1982 r.*, red. M. Zawadka, Lubin 2013.

² Akta zostały przejęte z Sądu Okręgowego we Wrocławiu i złożone w Oddziałowym Archiwum IPN we Wrocławiu pod sygnaturą: IPN Wr 691/1, t. 1–65.

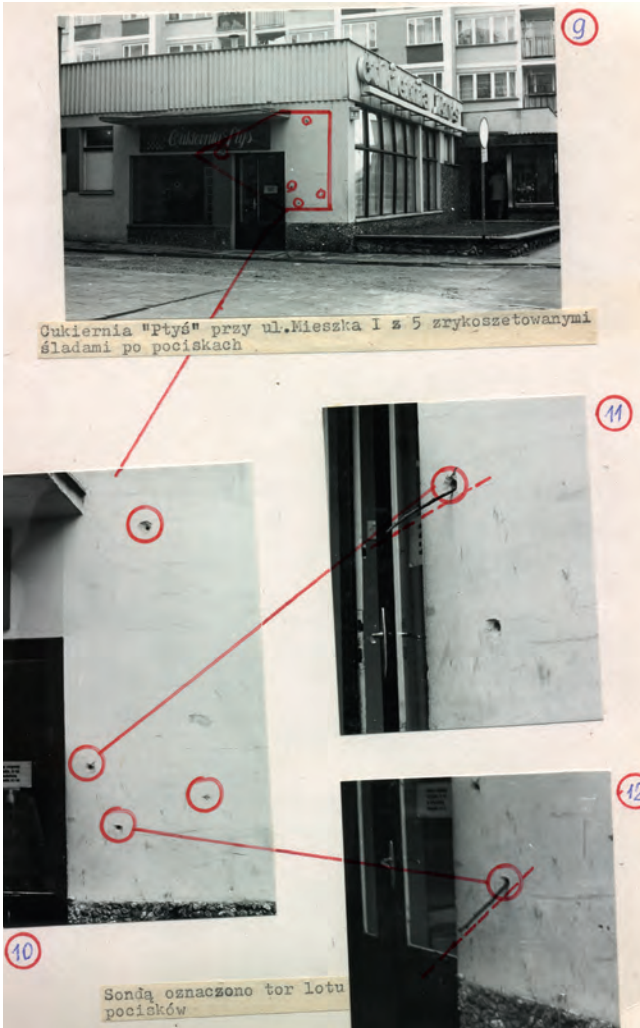

„Nielegalne zgromadzenie” na pl. Wolności (przed restauracją „Ratuszowa”) w Lubinie, 31 VIII 1982 r. AIPN Wr, 69/1, t. 13

komentarzy, a także ustał nabór do MO. Złagodzeniu nastrojów społecznych miało służyć zmniejszenie dystansu między funkcjonariuszami a mieszkańcami Lubina, m.in. poprzez przekonywanie ich do słuszności swoich działań, obalenie mitu niewinnych ludzi zamordowanych lub ranionych oraz zakończenie śledztw prowadzonych przeciwko osobom aresztowanym.

Warto przypomnieć, że w stanie wojennym sprawy o niektóre przestępstwa, tj. przeciwko interesom politycznym i gospodarczym PRL oraz przeciwko porządkowi publicznemu, na mocy dekretów Rady Państwa zostały przekazane do właściwości sądów i prokuratur wojskowych z określeniem trybu doraźnego postępowania, przewidującego surowe kary za najmniejsze przewinienia. W kompetencjach prokuratur i sądów powszechnych znalazły się m.in. sprawy dotyczące kontynuowania działalności zawieszono-ego związku bądź organizowania lub kierowania strajkiem czy akcją protestacyjną³. Na podstawie tych samych dekretów kary aresztu lub grzywny orzekały również kolegia ds. wykroczeń. Ich rola w omawianym okresie znacznie wzrosła i karały za wykroczenia

³ Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego (DzU, 1981, nr 29, poz. 156); Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych Prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego (DzU, 1981, nr 29, poz. 157).

Budynek cukierni „Ptyś” w Lubinie ze śladami po pociskach, 1982 r. AIPN Wr, 69/1, t. 13

nariusze używali broni palnej. Dziwi fakt nieuwzględnienia przez prokuratora zeznań funkcjonariuszy, w ocenie których zaistniała sytuacja nie wymagała użycia ostrej amunicji. Ponadto bezpośrednio po zdarzeniu nie zabezpieczono użytej broni do badań balistycznych, co świadczy o małej wnikliwości prokuratury.

Równoległe czynności śledcze prowadziła Prokuratura Rejonowa w Lubinie. Dotyczyły one zorganizowania i kierowania akcją protestacyjną w dniu 31 sierpnia 1982 r.

związane z protestami ulicznymi m.in. uczestników miesięcznic czy rocznic wprowadzenia stanu wojennego oraz podpisania porozumień sierpniowych⁴.

Z uwagi na to, że demonstracja miała miejsce w czasie obowiązywania stanu wojennego i odbywała się bez zezwolenia władz, już 31 sierpnia 1982 r. Wojskowa Prokuratura Garnizonowa we Wrocławiu wszczęła śledztwo w sprawie śmierci trzech osób oraz uszkodzeń ciała kilkunastu manifestantów spowodowanych przez bliżej nieustaloną grupę funkcjonariuszy MO działających w granicach obrony koniecznej⁵. Postępowanie to zostało ostatecznie umorzone 8 kwietnia 1983 r. w wyniku potwierdzenia przez prokuraturę założonej tezy. Z analizy akt wyłania się jednostronny i tendencyjny obraz śledztwa, np. właśnie w kwestii wskazania (a właściwie niemożności tego uczynienia), którzy funkcyj-

⁴ G. Majchrzak, *Kolegiami w opozycje*, „Pamięć.pl” 2013, nr 1, s. 16.

⁵ AIPN Wr, 691/1, t. 1–4.

na pl. Wolności w Lubinie oraz użycia w trakcie jej przebiegu karetki pogotowia ratunkowego, a następnie organizowania, kierowania i brania udziału w zbiegowisku publicznym w dniu 1 września 1982 r.⁶ Jeszcze pod koniec tego samego roku część postępowań prokuratorskich została umorzona z powodu niewykrycia sprawców bądź wyłączona do odrębnego postępowania. Względem osób, którym postawiono powyższe zarzuty, zastosowano najbardziej dotkliwy środek zapobiegawczy, jakim było tymczasowe aresztowanie, wielokrotne przesłuchania, w niektórych przypadkach prowadzące do załamań nerwowych, a także obserwację i prewencyjne przeszukania w kolejnych latach w rocznicę tragicznych wydarzeń z sierpnia 1982 r.⁷

W zasobie wrocławskiego archiwum IPN znajduje się również dokumentacja milicyjna dotycząca wydarzeń lubińskich z sierpnia 1982 r., zgromadzona w toku sprawy o krypt. „L-82”, prowadzonej na przełomie 1982 i 1983 r. przez Wydział Kryminalny Komendy Wojewódzkiej MO w Legnicy⁸. Są to głównie notatki funkcjonariuszy ww. wydziału z rozmów operacyjno-sondażowych prowadzonych w sprawie przebiegu zajęć ulicznych z osobami zamieszkałymi w rejonie pl. Wolności. Znajdziemy tu także wykazy osobowych źródeł informacji współpracujących z lubińską milicją oraz wyciągi ze składanych przez nie donosów. Na ich podstawie sporządzano spisy najbardziej agresywnych demonstrantów oraz typowano osoby do przesłuchań. W ten sposób zbierano materiał dowodowy, aby prowadzone dochodzenia ostatecznie skierować na drogę sądową lub do kolegium ds. wykroczeń. Omawiana dokumentacja jest świadectwem m.in. skali inwigilacji różnych – nie tylko opozycyjnych – środowisk Lubina oraz technik zastraszania świadków.

Zachowały się również akta kontrolne postępowania wyjaśniającego kwestię użycia broni przez funkcjonariuszy MO w dniu 31 sierpnia 1982 r. w Lubinie⁹. Sprawę prowadził Wydział Dochodzeniowo-Śledczy KW MO w Legnicy. Znajdują się tu m.in. odpisy i kopie dokumentów, np. raport dotyczący użycia broni służbowej i ostrej amunicji, rozliczenia zużytej amunicji, protokoły przesłuchań czy plan zabezpieczenia ładu i porządku publicznego na terenie Lubina 31 sierpnia 1982 r., zatwierdzony przez komendanta miejskiego MO w Lubinie. Opracowywanie tego typu planów było działaniem standardowym, zważywszy na to, że manifestacja była zapowiadana w wydawnictwach solidarnościowych. Wiadomo jednak, iż realizacja przyjętych założeń i wszelkie decyzje w tym zakresie pozostawały w gestii kierujących akcją i były uzależnione od rozwoju sytuacji. Wiele podjętych na bieżąco decyzji nie zostało udokumentowanych w aktach, np. użycie przez oddziały ZOMO broni palnej i ostrej amunicji. Świadczą o tym jedynie relacje świadków i uczestników zdarzeń, raporty rozliczenia ostrej amunicji oraz ślady

⁶ AIPN Wr, 37/43, Demonstracje i zamieszki uliczne w dniu 31 VIII [19]82 [r.] w Lubinie, t. 1–3; AIPN Wr, 37/45, Organizowanie zbiegowiska publicznego w dniu 1 IX [19]82 [r.] w Lubinie, t. 1–2.

⁷ AIPN Wr, 030/44, Akta kontrolne śledztwa w sprawie kontynuowania działalności w zawieszonym związku NSZZ „Solidarność”, którego działalność miała pozostać tajemnicą wobec organów państwowych, prowadzonego przeciwko Ireneuszowi Lao i innym, tj. o przestępstwo z art. 278 § 1 kk; AIPN Wr, 232/10, Stanisław Śnieg; AIPN Wr, 232/11, Stanisław Śnieg i inni, t. 1–6.

⁸ AIPN Wr, 282/4–6, Materiały sprawy krypt. „L-82” dotyczące wydarzeń lubińskich w 1982 r.

⁹ AIPN Wr, 466/611, Akta kontrolne postępowania wyjaśniającego w sprawie użycia broni przez funkcjonariuszy MO podczas zajęć ulicznych w Lubinie w dniu 31 VIII 1982 r., t. 1–6; AIPN Wr, 282/23, Dokumenty dotyczące działań rozpraszających jednostek organizacyjnych KW MO/WUSW w przypadku poważnego zagrożenia lub nadzwyczajnego naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego na terenie województwa legnickiego.

na budynkach. Z analizy dokumentacji wynika, że obejmowała ona pierwotnie siedem tomów, z czego zachowało się sześć. Nie wiadomo, co się stało z tomem siódmym, w którym znajdowała się najważniejsza, niejawną część dokumentacji z postępowania wyjaśniającego sprawę użycia broni przez funkcjonariuszy MO podczas zajęć ulicznych z 1982 r.

Bardzo interesującą lekturą okazała się korespondencja zawarta w tomach piątym i szóstym ww. akt, którą prowadziła w latach dziewięćdziesiątych Prokuratura Wojewódzka z Komendą Wojewódzką Policji w Legnicy w związku ze śledztwem dotyczącym śmierci uczestników demonstracji 31 sierpnia 1982 r. w Lubinie. Są to prośby prokuratora o przekazanie, wskazanie miejsca składowania bądź przedstawienie protokołów zniszczenia wszelkich dowodów rzeczowych, dokumentacji, w tym również filmowej, oraz ocen wydarzeń lubińskich¹⁰. W związku z tym, że część akt nadal posiadała klauzulę tajności, zastępca komendanta wojewódzkiego Policji Tadeusz Kruczyński, powołując się na odpowiednie przepisy, zwrócił się pismem (z klauzulą „tajne”) z 6 listopada 1991 r. do komendanta głównego Policji podinsp. Romana Huli o podjęcie decyzji w tej kwestii. Ten z kolei skierował 25 listopada 1991 r. tajne pismo w tej sprawie do ministra spraw wewnętrznych dr. inż. Henryka Majewskiego, przedkładając do wglądu wnioskowane przez prokuratora wojewódzkiego dokumenty związane z wydarzeniami lubińskimi wraz z opinią Policji z 21 listopada 1991 r. dotyczącą ich udostępnienia wnioskodawcy. Opinia ta (sporządzona przez podinsp. K. Czarneckiego) zawiera sugestię utrzymania cech tajności i wyłączenia załączników do raportu milicyjnego z 27 września 1982 r. oraz niektórych kart raportu milicyjnego z 21 marca 1983 r., gdyż „dotyczą one oceny taktyki działania MO w neutralizacji rozruchów ulicznych w Lubinie w dniu 31 sierpnia 1982 r., a głównie omawiają popełnione błędy. Ujawnienie tej oceny może być szkodliwe dla dobra służby”. W piśmie z 29 listopada 1991 r. podsekretarz stanu w MSW prof. Jan Widacki przychylił się do stanowiska KGP. Odnośnie do uchylenia klauzuli i udostępnienia dokumentów z tomu siódmego¹¹ na potrzeby prowadzonego śledztwa interweniował również pierwszy zastępca prokuratora generalnego Stanisław Iwanicki u ministra spraw wewnętrznych Antoniego Macierewicza (pismo z 14 stycznia 1992 r.), który zainteresował się zawartością owego tomu. O materiały z tomu siódmego upomniała się równocześnie Prokuratura Wojewódzka w Legnicy w głównym wydaniu „Wiadomości” TVP z 25 stycznia 1992 r. Prokurator Andrzej Zagała zwracał w nim uwagę na opieszałość MSW w odtajnianiu materiałów z ww. śledztwa. Jego słowa wpłynęły na decyzję o zniesieniu klauzuli tajności i udostępnieniu wzmiankowanych

¹⁰ Wnioski o przekazanie zarządzeń dotyczących pracy operacyjnej MO, Plan działań prewencyjnych przed i po przeprowadzeniu działań rozpraszających na terenie miasta Lubina, ankiety operacji milicyjnych miasta Lubina w 1982 r., konkretne plany działań rozpraszających na terenie woj. legnickiego z 1982 r., akta personalne funkcjonariuszy plutonów ZOMO KW MO w Legnicy, książki wydania broni i amunicji, telefonogramy z dnia 31 VIII 1982 r., dwa filmy nakręcone w dniu manifestacji.

¹¹ W skład tomu siódmego wchodziły: Raport z ustaleń dotyczących wydarzeń zajęć ulicznych z użyciem broni w Lubinie w dniu 31 VIII 1982 r. z 1 IX 1982 r. (6 kart), Raport z przebiegu zbiorowego naruszenia porządku publicznego oraz działań porządkowych z 27 IX 1982 r. (2 karty), Notatka z analizy taktyki działania sił Milicji Obywatelskiej w czasie zajęć ulicznych w Lubinie, woj. legnickie, w dniu 31 VIII 1982 r. z 2 XI 1982 r. (8 kart), Raport z postępowania służbowego w sprawie użycia broni podczas zbiorowego naruszenia porządku publicznego w Lubinie w dniu 31 VIII 1982 r. z 21 III 1983 r. (9 kart). Istnienie tego typu dokumentów świadczy jedynie o tym, że zachowanie funkcjonariuszy MO w sierpniu 1982 r. było niezgodne z ówczesnie obowiązującymi przepisami.

dokumentów. Jednocześnie prof. Widacki 29 stycznia 1992 r. zwracał uwagę, że nagłaśnianie sprawy w mediach „nie przyczynia się do tworzenia pozytywnego obrazu władzy w społeczeństwie”. Daje to podstawę, by sądzić, że jeszcze po dziesięciu latach od zdarzenia i po transformacji ustrojowej niektóre osoby na stanowiskach w urzędach państwowych nadal utożsamiały się z komunistami i starały się strzec ich interesów¹².

Z analizy dokumentów prowadzonego postępowania wyjaśniającego dowiadujemy się także o istnieniu wielu dokumentów, które zgodnie z ówczesnymi przepisami¹³ albo zostały zniszczone jeszcze w latach 1985–1986 i z tego powodu nie mogły stanowić materiału dowodowego, albo w ogóle nic nie wiadomo o ich losach, jak np. o książce wydania broni. Nie odnaleziono również zakresów obowiązków komendanta wojewódzkiego MO w Legnicy i komendanta miejskiego MO w Lubinie, a także zarządzenia komendanta wojewódzkiego MO w Legnicy z 1982 r. w sprawie powołania grupy operacyjno-śledczej do działań w Lubinie kierowanej przez płk. Józefa Szymańskiego oraz sprawozdań z jej działania. Można wnioskować, że pewne czynności nie były dokumentowane, co również stanowiło naruszenie ówczesnego prawa. Jak wynika z akt, nie sprawowano dostatecznej kontroli nad uzbrojeniem, nie prowadzono szczegółowej ewidencji wydanej broni, nie pisano raportów z jej użycia, nie określono zasad jej użycia, tak jak stanowiły ówczesne zarządzenia ministra spraw wewnętrznych¹⁴. Powyższe kwestie uniemożliwiały Prokuraturze Wojewódzkiej w Legnicy dokonanie pewnych ustaleń.

Nieprawidłowe działanie funkcjonariuszy w sierpniu 1982 r. potwierdzają ustalenia postępowania wyjaśniającego prowadzonego przez specjalną komisję powołaną Zarządzeniem nr 058/82 Komendanta Wojewódzkiego MO w Legnicy z dnia 1 września 1982 r.¹⁵ W sprawozdaniu ww. komisji z 9 września 1982 r. można m.in. przeczytać o licznych brakach, w tym: ustaleń co do sposobu postępowania na wypadek podjęcia czynności rozpraszających; uzasadnienia decyzji o użyciu broni i amunicji; dokumentacji z odpraw kierownictwa KM MO dla funkcjonariuszy oraz materiałów, na podstawie których można by odtworzyć przebieg działań i wydawane polecenia; uzgodnień między Wojewódzkim Stanowiskiem Kierowania KW MO w Legnicy a kierownictwem jednostek MO, a także koordynacji działań pododdziałów MO. Opuszczenie miejsca dowodzenia przez osoby kierujące akcją spowodowało chaos wśród poszczególnych grup funkcjonariuszy i samowolne podejmowanie działań, czego przykładem było bezprawne użycie broni przez funkcjonariuszy wskutek niewłaściwej oceny sytuacji.

¹² W rzeczywistości reorganizacja nie doprowadziła do istotnych zmian kadrowych, przez co w resorcie nadal pracowali ci sami ludzie. Dotychczasowi funkcjonariusze MSW/SB znaleźli zatrudnienie w MO, którą przemianowano na Policję. Mając takie konotacje/prowienięcie, nadal czuli się zobowiązani strzec tajemnic kolegów. Więcej na temat reorganizacji służb i weryfikacji funkcjonariuszy SB zob. P. Piotrowski, *Przemiany w MSW w latach 1989–1990*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2004, nr 4, s. 45–52.

¹³ AIPN Wr, 053/3665, Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych nr 049/85 z 8 VII 1985 r.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 XII 1955 r. w sprawie określenia wypadków, w których dopuszcza się użycie broni przez MO; Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych nr 55/60 dotyczące ewidencji uzbrojenia MO oraz decyzje Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego.

¹⁵ AIPN Wr, 466/611, t. 6, Sprawozdanie z postępowania wyjaśniającego dotyczące przebiegu wydarzeń w dniu 31 VIII 1982 r. w Lubinie, 9 IX 1982 r., k. 52–63. Skład komisji: przewodniczący – ppłk Henryk Dąbrowski, zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. polityczno-wychowawczych; zastępca przewodniczącego – ppłk Lucjan Prośniak, naczelnik Wydziału Inspekcji; członkowie – por. Tadeusz Klinger, kierownik Sekcji I Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego, i por. Zbigniew Sroka, st. inspektor Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego.

Zwrócono również uwagę na rozbieżności w zeznaniach przesłuchiowanych funkcjonariuszy oraz wadliwy sposób rozliczania środków chemicznych i amunicji. To właśnie tego typu ustalenia starano się chronić już po przemianach ustrojowych.

Zbrodnia lubińska była również przedmiotem badań powołanej przez Sejm RP komisji nadzwyczajnej do zbadania działań MSW, która sporządziła obszerny raport w tej sprawie, potwierdzający wyżej opisane ustalenia komisji MO z 1982 r. Stwierdza ona dodatkowo, że już samo wyposażenie funkcjonariuszy w broń i ostrą amunicję bez określenia sposobu jej użycia świadczy o tym, że jej użycie było akceptowane przez osoby dowodzące akcją (mimo niezachowania się dowodów dotyczących wydania rozkazu jej użycia). Skoro na posiedzeniu sztabu 27 sierpnia 1982 r. zdecydowano o wyposażeniu funkcjonariuszy w broń długą i ostrą amunicję¹⁶, to również powinno się opracować procedury dotyczące sposobu i okoliczności jej użycia. Ponadto wykorzystano tzw. drużyny rajdujące, które oddawały serie strzałów z otwartych pojazdów w trakcie jazdy. Warto podkreślić, że w kolejnych dniach września w Lubinie odbywały się jeszcze większe manifestacje, ale władze nie zdecydowały się na użycie broni, a nawet ograniczyły zastosowanie środków chemicznych. Zwrócono również uwagę na fakt niezabezpieczenia broni, z której oddawano strzały, a także zacierania śladów jej użycia poprzez tynkowanie odprysków po pociskach na ścianach budynków¹⁷.

Znamienne jest także to, że po opublikowaniu reportażu Stanisława Śniega, uczestnika wydarzeń lubińskich, pt. *Alarm dla miasta Lubina*, w którym przywołał on wiele dokumentów MO, zaczął się nim interesować Zarząd Śledczy Urzędu Ochrony Państwa. W grudniu 1992 r. zwrócił się on z prośbą do komendanta wojewódzkiego Policji w Legnicy o informację, czy opublikowane dokumenty były objęte klauzulą tajności oraz czy autor i wydawca prosili o ich udostępnienie. Opisana sytuacja świadczy o formie weryfikacji byłych funkcjonariuszy. Nadal strzeżono tajności milicyjnych dokumentów, nie biorąc pod uwagę interesu społecznego wyjaśnienia zbrodni lubińskiej.

Niestety, w zasobie archiwalnym wrocławskiego IPN nie odnaleziono akt SB dotyczących zbrodni lubińskiej, a należy przypuszczać, że służba ta prowadziła działania w tej sprawie. Zachowała się jedynie dokumentacja dwóch spraw operacyjnych pośrednio powiązanych z wydarzeniami z 31 sierpnia 1982 r. Pierwsza z nich to sprawa operacyjnego rozpracowania o krypt. „Plastyk”, prowadzona przez Wydział V Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Lubinie od 13 września 1983 r. do 8 października 1984 r.¹⁸ Dotyczyła ona ustalenia inspiratorów obchodów rocznicowych ku czci poległych, które zorganizowała NSZZ „Solidarność” 31 sierpnia 1983 r. na terenie Lubina, i zakończyła się wydaniem aktu oskarżenia przeciwko najbardziej aktywnym uczestnikom manifestacji. Sprawa została umorzona na mocy amnestii z 21 lipca 1984 r.¹⁹ W aktach znajdują się doniesienia tajnych współpracowników, informacje dotyczące sytuacji społeczno-politycznej w województwie legnickim, przesłuchania świadków, komunikaty z penetracji terenu w dniu 31 sierpnia 1983 r., zdjęcia z demonstracji, wykazy osób, wobec których sporządzono wnioski o ukaranie przez kolegia

¹⁶ AIPN Wr, 218/83, Materiały dotyczące powołania przez Sejm PRL w lipcu 1989 r. Nadzwyczajnej Komisji do Zbadania Działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych; AIPN Wr, 691/1, t. 28, Protokół posiedzenia sztabu [KM MO] w Lubinie z 27 VIII 1982 r., s. 212–215.

¹⁷ *Ibidem*, Protokół posiedzenia sztabu [KM MO] w Lubinie z 2 IX 1982 r., s. 221–233.

¹⁸ AIPN Wr, 022/624, Sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Plastyk”.

¹⁹ Ustawa z dnia 21 lipca 1984 r. o amnestii (DzU, 1984, nr 36, poz. 192).

ds. wykroczeń. Drugą jest sprawa operacyjnego sprawdzenia krypt. „Pomnik”, którą 15 marca 1989 r. wszczął Wydział III Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Legnicy na Towarzystwo Pamięci Ofiar Lubina 1982²⁰. Materiały zgromadzone w jednostce archiwalnej wskazują na inwigilację członków założycieli ww. towarzystwa przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych metod i środków pracy operacyjnej oraz osobowych źródeł informacji celem ustalenia przypadków ewentualnego podejmowania przedsięwzięć antagonistycznych wobec aparatu władzy. Planowano użycie podsłuchu telefonicznego i perlustrację korespondencji oraz zmierzano do opóźnienia rejestracji towarzystwa. Jesienią 1989 r. sprawa została zakończona z uwagi na realizację głównego celu towarzystwa, czyli wmurowania kamienia węgielnego pod pomnik, i postępującą demokratyzację kraju. Skala podjętych działań w okresie, kiedy upadek komunizmu był już praktycznie przypieczętowany, i prowadzenie sprawy po wyborach z 4 czerwca 1989 r. jest co najmniej zaskakujące.

W Oddziale IPN we Wrocławiu istnieje też dokumentacja dźwiękowa przekazana przez córkę jednej z osób poszkodowanych w trakcie manifestacji lubińskiej. Są to nie tylko wywiady z uczestnikami demonstracji, lecz także krótkie nagrania wykonane amatorsko w trakcie jej przebiegu. Słychać na nich np. skandowane hasła czy odgłosy petard²¹.

Co ciekawe, relacje dotyczące wydarzeń lubińskich można również znaleźć w dokumentacji medycznej pacjentów Szpitala Psychiatrycznego przy Areszcie Śledczym nr 2 we Wrocławiu sądzonych lub osadzonych z motywów politycznych (obecnie jest ona częścią zasobu wrocławskiego archiwum IPN)²². W aktach tych odnaleziono historię choroby osoby oskarżonej o czynną napaść na funkcjonariusza MO 31 sierpnia 1982 r. w Lubinie, która została skierowana przez Sąd Wojewódzki w Legnicy na trzymiesięczną obserwację psychiatryczną. Zawiera ona szczegółowy opis wydarzeń lubińskich, sporządzony przez biegłych psychiatrów, prawdopodobnie na podstawie akt sądowych, gdyż oskarżony nie przyznawał się do zarzucanych mu czynów i udziału w manifestacji. Podstawą skierowania na obserwację psychiatryczną było orzeczenie komisji lekarskiej Wojskowej Komendy Uzupełnień w Głogowie o niezdolności do odbywania czynnej służby wojskowej z uwagi na „anomalię osobowości w zakresie uczuciowości i woli upośledzających zdolności adaptacyjne i kompensacyjne”. Trudno dzisiaj stwierdzić, czy nie był to zabieg celowy, często doradzany przez obrońców w okresie stanu wojennego, gdyż uznanie osoby za niepoczytalną chociażby w stopniu ograniczonym mogło uchronić od orzekania w trybie doraźnym, czyli złagodzić wymiar kary²³.

W 2015 r. informacja o zbrodni lubińskiej ponownie obiegła kraj za sprawą skandalicznego postu zamieszczonego w mediach społecznościowych przez agencję reklamową pracującą na zlecenie wiodącego producenta napojów alkoholowych. W internetowym wpisie wykorzystano fotografię autorstwa Krzysztofa Raczkowiaka, przedstawiającą postrzelonego przez milicję Michała Adamowicza niesionego przez grupę uciekających mężczyzn, którą wykorzystano do stworzenia „zartobliwego” mema. Świadczy to o całkowitej ignorancji historycznej jego twórców oraz braku przyzwoitości i wyczucia.

²⁰ AIPN Wr, 022/1160, Sprawa operacyjnego sprawdzenia krypt. „Pomnik”.

²¹ AIPN Wr, 375/1, Relacje uczestników „Zbrodni Lubieńskiej” z 31 VIII 1982 r.

²² AIPN Wr, 231/418, k. 10.

²³ Zob. też: AIPN Wr, 37/46, Stanisław Śnieg i inni; AIPN Wr, 37/48 Stanisław Róg i inni; AIPN Wr, 232/10, Stanisław Śnieg; AIPN Wr, 232/11, t. 1–6, Stanisław Śnieg, Jerzy Skoniecki, Ireneusz Lao i inni.

STRESZCZENIE

Trzydziestego pierwszego sierpnia 1982 r. odbyła się w Lubinie demonstracja uliczna w celu wyegzekwowania od władzy postulatów robotniczych z sierpnia 1980 r. Pokojowa manifestacja, zorganizowana przez członków „Solidarności” zagłębia miedziowego, została brutalnie stłumiona przez służby reżimu komunistycznego. Wobec demonstrantów użyto gazów łzawiących, pałek, armatek wodnych oraz broni palnej i ostrej amunicji. Wskutek postrzału zginęły trzy osoby: Michał Adamowicz, Mieczysław Poźniak i Andrzej Trajkowski, a kilkanaście osób zostało rannych.

Artykuł jest analizą m.in. dokumentacji prokuratorskiej i sądowej dotyczącej ww. wydarzenia, znanego w historiografii polskiej pod nazwą „zbrodnia lubińska”. Omówiono okoliczności i przebieg zdarzenia oraz metody pracy służb bezpieczeństwa i instytucji powołanych do jego wyjaśnienia. Przedstawiono także sposoby zacierania istotnych informacji i niszczenia dowodów w sprawie lubińskiej.

Słowa kluczowe: „Solidarność”, zbrodnia lubińska, zbrodnie komunizmu, demonstracje społeczne, władza w społeczeństwie, opór społeczny, Lubin, aparat represji PRL.

SUMMARY

On August 31, 1982, a street demonstration took place in Lubin to enforce the workers' demands of power from August 1980. A peaceful demonstration, organized by members of the Solidarity Copper basin, was brutally suppressed by the services of the communist regime. Tear gas, clubs, water cannons, firearms and live ammunition were used against demonstrators. Three people were shot and killed: Michał Adamowicz, Mieczysław Poźniak and Andrzej Trajkowski, and several people were injured.

The article is an analysis of, among others, prosecutor's and judicial documentation regarding the abovementioned event known in Polish historiography under the name "Lubin crime". The circumstances and course of the event as well as the methods of work of security services and institutions appointed to explain it were discussed. Methods of blurring relevant information and destroying evidence in the Lubin case were also presented.

Keywords: "Solidarity", the Lubin crime, crimes of communism, social demonstrations, power and society, social resistance, Lubin, the apparatus of repression of the PRL.